

MICROCÂMPUL LEXICO-SEMANTIC NUME DE ARBORI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Am ales pentru lucrarea de față un segment onomasiologic reprezentativ pentru orice limbă, în general, dar cu deosebire pentru limba română : microcâmpul lexico-semantic al numelor de arbori.

Terminologia pădurii este un ansamblu complex, interesant deopotrivă în sine, dar și pentru că reflectă pregnant specificul istoriei și civilizației noastre (stră)vechi.

Importanța unui ansamblu lexico-semantic în vocabular rezultă, printre altele, din productivitatea elementelor componente, din capacitatea acestora de a genera cuvinte noi, din pătrunderea lor în toponime și antroponime, ca și în expresii, locuțiuni, proverbe. Cel mai reprezentativ microcâmp lexico-semantic din cadrul terminologiei pădurii este, evident, cel al numelor de arbori. Vom urmări în acest studiu, pe de o parte, o cercetare etimologică a termenilor arboricoli (cu discutarea etimologiilor controversate și propunerea unor noi ipoteze de lucru), iar pe de alta, vom încerca să schițăm o corespondență între „etajarea” altitudinală a arborilor și „etajarea” etimologică a numelor respective.

Terminologia arboricolă este importantă și din alt punct de vedere: ca argument istoric. Acolo unde sursele istorice tac, cercetarea materialului lingvistic ne oferă unele indicii prețioase.

Continuitatea populației romanizate în spațiul carpato-danubiano-pontic, dar mai ales la nordul Dunării, după retragerea aureliană nu poate fi argumentată invocând doar dovezile istorice – arheologice sau epigrafice. Un element esențial în existența românilor, care vine în sprijinul direct al continuității, este pădurea. Pentru o lungă perioadă de timp, pădurea a reprezentat singura posibilitate de retragere din fața năvălitorilor și de apărare împotriva acestora.

„Nu câmpul predomina asupra unor vestigii de pădure, ci, dimpotrivă, pădurea, codrii cei mari și nepătrunși, era a tot copleșitoare.”¹

Profesorul Constantin C. Giurescu vorbește de „retragerea la pădure”², o formulă mai exactă decât „retragerea la munte”, invocată de unii istorici. Dovadă în acest sens stă, de pildă, puzderia de toponime³ derivate de la sau compuse cu „poiană”:

Poiana (Ab⁴, Ar, Bc, Bt, Cs, Db, Gl, Hd, Il, Iș, Mh, Ot, Nț, Sv, Vl), *În Poiană* (Bz, Vl), *Poiana Aiudului* (Ab), *Poiana Almașului* (Nț), *Poiana Ampoiului* (Ab), *Poiana Antii* (Sj), *Poiana Blenchii* (Sj), *Poiana Borca* (Nț), *Poiana Boului* (Bc), *Poiana Câmpina* (Ph), *Poiana Ciorii* (Mh), *Poiana Comarnic* (Ph), *Poiana Florilor* (Bv), *Poiana Lungă* (Cs, Vr), *Poiana Mare* (Dj, Ot, Ph), *Poiana Fagului* (Hg), *Poiana Fântâniei* (Dj), *Poiana Humei* (Nț), *Poiana Lacului* (Ag), *Poiana Largului* (Nț), *Poiana Mărului* (Bv, Cs, Iș, Nț, Sv), *Poiana Mânăstirii* (Iș), *Poiana Mierlei* (Ph), *Poiana Moșilor* (Bh), *Poiana Negustorului* (Bc), *Poiana Nucului* (Bc), *Poiana Pietrei* (Vs), *Poiana Porcului* (Mm), *Poiana Sărată* (Bc), *Poiana Teiului* (Nț), *Poiana Trestiei* (Ph), *Poiana Țapului* (Ph), *Poiana Horea* (Cj), *Poiana Crăcăoani* (Nț), *Poiana Măgura* (Sj), *Poiana Vărbilău* (Ph), *Poiana Vinului* (Sv), *Poiana cu Cetate* (Iș), *Poiana lui Alexa* (Vs), *Poiana lui Matei* (Vs), *Poiana lui Stângă* (If), *Poiana Cristei* (Vr), *Poiana Gruii* (Mh), *Poiana Micului* (Sv), *Poiana Stoichii* (Vr), *Poiana Vîlcului* (Bz), *Poiana Botizii* (Mm), *Poiana Sibiului* (Sb), *Poiana de Jos* (Db, Gj) / *de Sus* (Db, Gj, Iș), *Sodohol-Poiana* (Hd), *Poian* (Cv), *Poenița* (Vl), *Poenița* (Ab, Ag, Bt, Bz, Cț, Db, Gj, Hd, Iș, Mș, Nț, Sj, Sb, Vl, Vr), *Poenița-Grigoreni* (Ag), *Poenița Voinii* (Hd), *Poenița Tomii* (Hd), *Poenițele* (Bz), *Poieni* (Ab, Bc, Cj, Hd, Iș, Nț, Tm), *Bucuim-Poieni* (Ab), *Ciceu-Poieni* (Bn), *Râmeț-Poieni* (Ab), *Satu-Poieni* (Vl), *Poieni-Solca* (Sv), *Poieni-Suceava* (Bc, Sv), *Dealul Poienii* (Ab), *Poeni* (Gj, Tr), *Râpa Poeni* (Bn), *Poenile* (Vr), *Poenile* (Bz, Dj, Iș, Ph), *Poenile Boinei* (Cs), *Poenile Izei* (Mm), *Poenile de sub Munte* (Mm), *Poienii de Jos / de Sus* (Bh), *Fundu Poenii* (Nț), *Valea Poenii* (Bn, Mm), *Valea Poienii* (Ab, Gj, Hd, Ph), *Valea Poienei* (Sv), *Poenari* (Bt, Hd, If, Iș, Nț, Vl), *Păcurile Poenari* (Bz), *Valea Poenarilor* (Ag), *Poenari* (Ar, Ag, Gj, Sv, Vl),

Schitu-Poienari (Tr), Poienarii Apostoli (Ph), Poienarii de Argeș (Ag), Poienarii Burchii (Ph), Poienarii Vechi (Ph), Poienărei (Ag), Poienești (Vs), Poienești-Deal (Vs), Poienești-Ghica (Vs), Poienești-Mânăstire (Vs), Poenești-Străjescu (Vs).

Cum se explică acest fapt? Mai ales că, în majoritatea cazurilor, nici pomeneală de pădure ori poiană în cuprinsul sau în preajma acestor sate. Vorba lui Eco: „trandafirul de ieri trăiește cu numele, doar nume ne-au rămas”⁵. Realitatea lingvistică din prezent trimite la o concluzie de natură istorică: în vechime, foarte multe așezări umane au fost fondate în cuprinsul unor păduri. Oamenii au doborât copaci, au defrișat suprafețe împădurite și au ridicat acolo adăposturi, locuințe, gospodării. Terenul „smuls” pădurii a fost utilizat pentru pășunat și, mai ales, pentru agricultură. Cu timpul, pădurea a dispărut, dar satele au rămas.

Dacă cercetăm etimologia numelor de arbori în limba română ajungem la concluzii interesante, care depășesc cadrul strict lingvistic al discuției. Cei doi termeni generici – *arbore* și *copac* – sunt moșteniți, unul din latină (*arbor*, *-is*), iar celălalt din substrat (cf. alb. *Kopac*). Numele de arbori moștenite din latină sunt cele mai numeroase (depășind cu mult numărul termenilor arboricoli împrumutați din alte limbi ori creați pe teren românesc):

anin (arin) din *alpinus* (= *alnus*), *arțar* din *arcarium* (< *acer*) [cf. NDU; DEX-ul preferă soluția „etimologie necunoscută”], *carpen* din *carpinus*, *cer* din *cerrus*, *corn* din *cornus*, *fag* din *fagus*, *frasin* din *fraxinus*, *jugastru* din **jugaster* (< *jugum* = „jug”), *larice* din *larix*, *-icis*, *mesteacăn* din *mastichinus*, *paltin* din *platanus*, *pin* din *pinus*, *plop* din **ploppus* (= *pop(u)lus*), *salcie* din *salix*, *-icis*, *sorb* din *sorbus*, *tei* din *tilia*, *ulm* din *ulmus*, *zadă* din *daeda* (= *taeda*).

O altă clasă etimologică este aceea a numelor de arbori moștenite din substrat (având drept criteriu de validare comparația cu limba albaneză): *brad* (cf. alb. *Breth*), *molid* (cf. alb. *Molikë*). Cum era de așteptat, termenii din substrat sunt extrem de rari; supraviețuirea lor este cu atât mai prețioasă și mărturisește despre importanța extraordinară a pădurii în viața strămoșilor noștri daci.

Cuvintele formate pe teren românesc, destul de puține la număr, se împart în două subclase: (I) derivate regresive de la numele fructului – *castan*, *mălin*, *scoruș* etc.; (II) derivate cu diverse sufixe – *ghindar*, *jipan*, *oțetar*, *tufan* etc.

Numele de arbori de origine slavă sunt puține, ele denumind subspecii sau având o circulație regională ori populară (mai restrânsă decât a termenilor moșteniți din latină sau din substrat):

gârniță (gârneață) din blg., srb. *Granica*, *gorun* din blg., srb. *Gorun*, *mojdrean* din blg. *Maždrëan*, *plută* din blg. *Pliuto*, srb. *Plut*; *răchită* din blg. *Rakita*, *slădun* din blg., srb. *Sladun*, *tisă* din slv. *Tisa*.

Între numele de arbori, doar *salcâmul* este de origine turcească (din *salkim*). În Transilvania avem unele regionalisme specifice: *păhui* (o specie de fag) din magh. *Pagony* sau *chifăr* (o specie de pin) din germ. *Kiefer*. În Dobrogea se folosește regionalismul *mersină* („scoruș de munte”) din tc. *Mersin* (= „mirt”). *Sâmbovin* (*sâmbovină*), *velniș* și *zâmburu* sunt lichés ai căror origine este necunoscută (cf. DA, DEX, NDU). La fel și *jep* (cf. DEX, NDU; DA îl consideră „cuvânt străvechi, de origine preromană, probabil celtică”).

Există însă câțiva lichés arboricoli a căror etimologie ni se pare discutabilă. Sursele lexicografice consultate de noi (DA, DEX, NDU) îl dau pe *molete* ca fiind format pe teren românesc, prin derivare: *moale* + sufixul *-ete*. Apropierea semantică de adjectivul „moale” ni se pare forțată. Fiind vorba de un termen popular și regional, nu ar fi oare mai potrivit să vedem în *molete* o formă coruptă de la *molid*?

Unele dicționare (DA, NDU) consideră că *sihlă* (*silhă*, *țilhă*) ar trebui pus în legătură cu latinescul *silva*. Însă legile fonetice ale evoluției de la latină la română contrazic această supoziție. Fonetismul „hl” indică mai degrabă o sursă etimologică pe filieră slavă (vezi, de pildă, etimologia unor lichés precum *hlamidă*, *hleab*, *hlei* etc.). Aceasta este soluția pentru care optează și autorii DEX-ului.

În privința lui *stejar*, dicționarele amintite mai sus oferă două soluții – ambele nesatisfăcătoare, după părerea noastră: „etimologie necunoscută” (cf. DA) ori punerea lui în

legătură cu blg. *Stežer* (cf. DEX, NDU). În limba română, toate numele de arbori montani sunt fie din latină, fie din substrat. De ce ar face excepție tocmai stejarul, un arbore foarte răspândit, având numeroase extensiuni în toponimie și antroponimie, dar și ecouri interesante în mitologie și folclor? Credem că, în acest caz, ipoteza substratului nu poate fi ignorată. În plus, nici argumentul „geografic” nu sprijină ipoteza etimologiei bulgare: stejarul este un arbore răspândit pe întreg teritoriul locuit de români, nu doar în partea de sud a țării.

Cercetarea etimologiei numelor de arbori în paralel cu etajarea altitudinală a pădurilor noastre duce la o concluzie interesantă: arborii etajului forestier superior (conifere: *brad*, *pin*, *molid* etc.) și cei aparținând etajului forestier mediu (foioase: *stejar*, *fag*, *mesteacăn*, *frasin* etc.) poartă, fără excepție, nume moștenite din latină sau din substrat. Ceea ce demonstrează fără dubiu *caracterul conservator și tradițional* al acestei terminologii populare românești.

Numele de copaci împrumutate din limbile slave vecine ori de la alte popoare cu care românii au venit în contact de-a lungul istoriei sunt de găsit mai ales în zonele joase, de câmpie și de luncă: *salcâmul*, *pluta*, *răchita*, *gârnița* etc. Acest fapt, lingvistic și geografic deopotrivă, sugerează că migratorii slavi nu au pătruns în zonele montane înalte, ci în cele joase, de câmpie.

Mai există un criteriu – funcțional – de departajare a termenilor în cadrul acestui subcâmp lexico-semantic: productivitatea lexicală și extensiunile în toponimie și antroponimie.

Numele de arbori moștenite din latină sau din substrat au familii lexicale extinse, variate și expresive. De pildă, derivate de la „plop”:

plopar, *plopă*, *plopărie*, *plopăriș*, *plopăriște*, *plopet*, *plopiș*, *plopiște*, *plopesc*, *plopos*, *plop(u)șor*, *plopuț*.
Sau de la „salcie”: *sălcime*, *sălcîș*, *sălciniș*, *sălcică*, *sălcioară*, *sălcios*. Sau de la „brad”: *brădănaș*, *brădeț*, *brădișor*, *brăducean*, *brădui*, *brădișcan*, *brădușcan*, *brăduștean*, *brăduț*, *brădulet*, *brăduliță*; *brădan*, *brădău*; *brădet*, *brădiș*, *brădiște*, *brăzâște*, *brădiniș*.

Toponimele derivate de la – ori compuse cu – „tei” sunt numeroase:

Tei (Buc), *Teiu* (Ab, Ag, Dj, Hd, Vl), *Teiu din Deal / din Vale* (Ag), *Teiu-Vărăști* (Ab), *Teiul* (Vl), *Teiuș* (Ab, Bc, Ot), *Teiușu* (Ag, If, Ot, Vl), *Teiș* (Db, Ot, Vr), *Teișu* (Bz, Sj), *Teișul Nou* (Db), *Valea Teilor* (Il), *Dealul Teiului* (Vl), *Valea Teiului* (Mh), *Poiana Teiului* (Nț), *Teicioara* (Sv), *Teișoara* (Bt), *Teioasa* (Bt), *Teii* (Vr), *Adunații Teiului* (Mh), *Teișani* (Dj, Ph), *Teișoru* (Vs), *Teișori* (If), *Subobrej-Tei* (Bv), *Cracu Teiului* (Cs).

La fel și antroponimele⁶ de la „carpen”: *Carpăn*, *Carpen*, *Carpin*, *Carpeneanu*, *Carpenișeanu*, *Cârpenaru*, *Cârpiniș*, *Cârpinișan*. Sau de la „fag”: *Fagu* [Ioan], *Făgăteanu*, *Făgeanu*, *Făget*, *Făgetan*, *Făgetean*, *Făgețean*, *Făgețeanu*, *Făgețel*.

În cazul termenilor arboricoli de origine slavă, familiile lexicale sunt mai restrânse ori lipsesc (este cazul lui *mojdrean* sau *slădun*, de pildă). Nici ecourile în toponimie și antroponimie nu sunt la fel de numeroase ori de răspândite. De pildă, *gârniță* are asociate trei antroponime (*Gârniță*, *Gârneață*, *Gârneț*) și un singur toponim (*Gârnița* – Mh), *tisă* are șase toponime (*Tisa*, *Tisa Nouă*, *Tisa-Silvestri*, *Tisești*, *Tisău*, *Tisău de Sus*) și trei antroponime (*Tisan*, *Tisescu*, *Tiseanu*), iar *plută* și *mojdrean* – niciun toponim și niciun antroponim.

În concluzie, terminologia pădurii în limba română și nucleul său – terminologia arboricolă – reprezintă un argument forte în favoarea latinității vocabularului românesc și a continuității populației romanizate în spațiul carpato-danubiano-pontic după retragerea aureliană.

Prin vechimea, bogăția și varietatea sa excepțională, terminologia arboricolă – împreună cu extensiunile ei funcționale (toponimia și antroponimia) – reprezintă un segment semnificativ al vocabularului românesc.

NOTE

- [1] Stahl, H. H. (1946). *Sociologia satului devălmaș românesc*. București : Fundația „Regele Mihai I”, vol. I, p. 90.
- [2] Giurescu, Constantin C. (1975). *Istoria pădurii românești* (din cele mai vechi timpuri până astăzi). București : Ceres, p. 29.
- [3] Toponimele citate în acest □liché sunt preluate din următoarele surse: Bolocan, Gheorghe (2002). *Dicționar invers al numelor de localități din România*. Craiova : Universitaria și Județele României Socialiste (1972). București : Editura Politică.
- [4] Abrevierile notate între paranteze reprezintă numele județelor din România.
- [5] *Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus*. Sunt cuvintele cu care se încheie romanul „Numele trandafirului”.
- [6] Antroponimele citate în acest studiu sunt preluate din următoarele surse : Iordan, Iorgu (1983). *Dicționar al numelor de familie românești*. București : Editura Științifică și Enciclopedică și Constantinescu, Nicolae A. (1963). *Dicționar onomastic românesc*. București : Editura Academiei RSR.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Bolocan, Gheorghe (2002). *Dicționar invers al numelor de localități din România*. Craiova : Universitaria.
- Brâncuș, Grigore (1983). *Vocabularul autohton al limbii române*. București : Editura Științifică și Enciclopedică.
- Brâncuș, Grigore (2004). *Introducere în istoria limbii române*. București: Editura Fundației România de Mâine.
- Candrea, Ioan-Aurel, Densusianu, Ovid (2003). *Dicționarul etimologic al limbii române* (elementele latine). București-Pitești: Paralela 45.
- Constantinescu, Nicolae A. (1963). *Dicționar onomastic românesc*. București: Editura Academiei RSR.
- Dicționarul limbii române* (1913-1949, 1965 și urm.). București: Academia Română. (DA).
- Dicționarul explicativ al limbii române* (1996). București: Univers Enciclopedic. (DEX).
- Giurescu, Constantin C. (1975). *Istoria pădurii românești* (din cele mai vechi timpuri până astăzi). București : Ceres.
- Iordan, Iorgu (1963). *Toponimia românească*. București : Editura Academiei RPR.
- Iordan, Iorgu (1983). *Dicționar al numelor de familie românești*. București : Editura Științifică și Enciclopedică.
- Noul dicționar universal al limbii române* (2009). București-Chișinău : Litera Internațional. (NDU).

ABSTRACT

The lexical-semantic microfield of “tree names” is part of a greater lexical ensemble: the forest terminology, which is one of the most fruitful and interesting popular terminologies in Romanian. The study of tree names from various perspectives (etymology, “extensions” in toponymy and anthroponymy, functional representativeness) allows the configuration of several characteristics which, on the one hand integrate it and on the other hand individualize it in the Romanian vocabulary. The tree names are a solid linguistic argument for illustrating the Latin character of the Romanian vocabulary as well as the continuity of the □lichés□z population in the Carpathian-Danubian-Pontic territory after the retreat of the Roman army and administration. In this article, the author discusses some controversial etymologies of tree names and advances new hypotheses. A meaningful relation between the “altitude terracing” of trees and the “etymological terracing” of their names is also underlined.